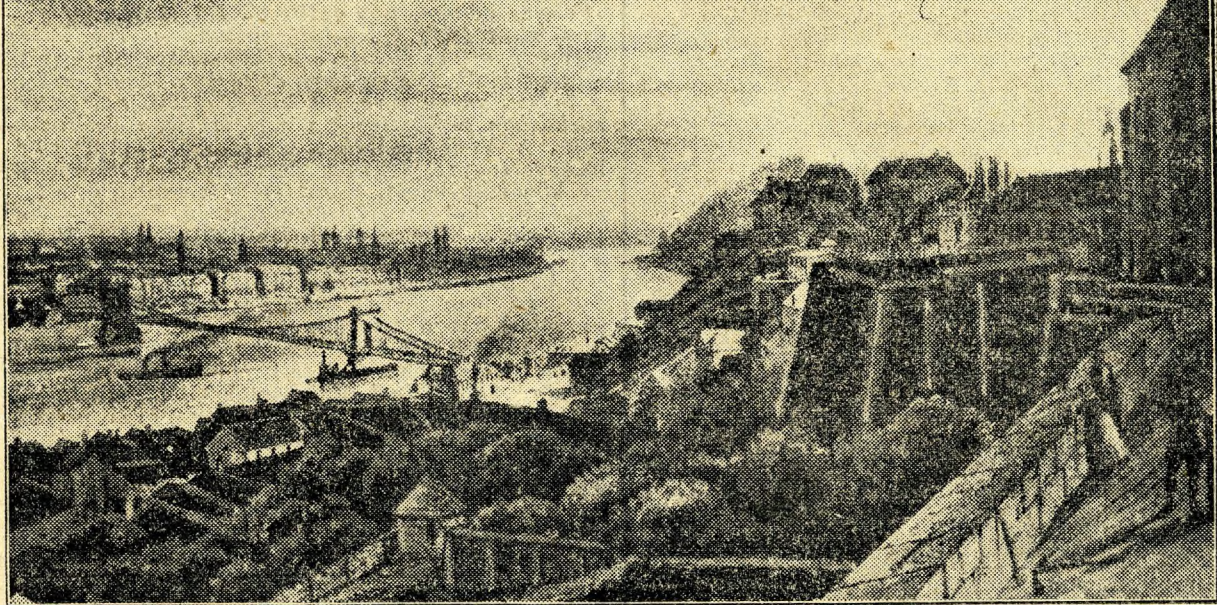

BUDAPESTI ALBUM

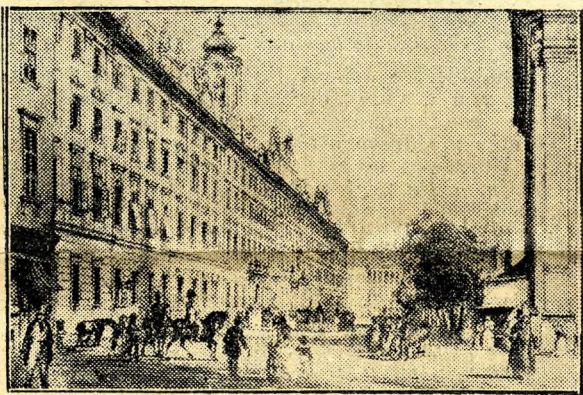
IRTA: KÁRPÁTI AURÉL

Budapest a Várbástyáról

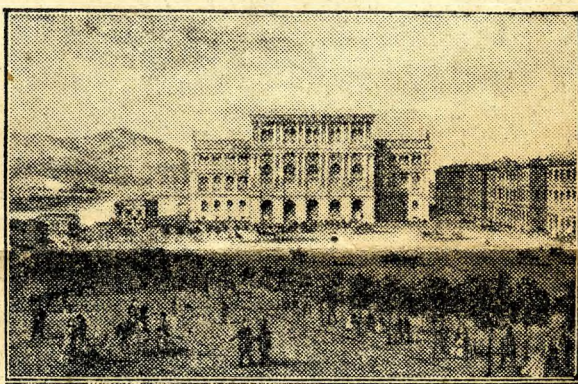
A tizenkilencedik század második felében zajlott le az a nevezetes fejlődési folyamat, amelynek során Magyarország *névtelen* fővárosából *tényleges* nagyváros lett. Másszóval: *Pestből Budapest*. Ez a változás nemcsak egyszerű határkitolást, pusztá területmagnagyobbdást jelentett, hanem szerves külső-belső átala-

ő írta meg a legelső s mindmáig páratlan »buda-pesti balladát«, a *Hidavatást*. Ezt a komor »alkalmi« verset, amely a nagyváros elbukottjainak, bűnöseinek és boldogtalanjainak tragikumát egyetlen sötétragyogású vízióban sűríti össze és villantja elénk. Igaz, a *Hidavatás* már a kései termésből való, — alig öt évvel a költő ha-

A Károly-kaszárnya

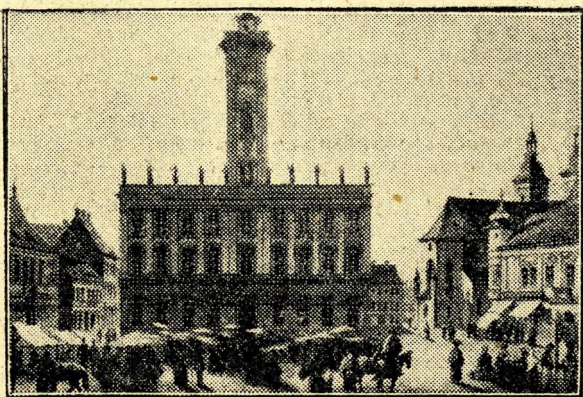
kulást is. A régi városkép lassanként elhalványult és mindinkább háttérbe szorult, az új alaprajzhoz, körutak és sugárutak kiképzéséhez igazodó, nagyszabású építkezések következtében. S a kiegyezést követő esztendőök lázas munkája során egyre határozottabban bontakozott ki egy merőben *más*, jórészt bécsi barokkot utánzó, nyugateurópai színezetű, ambíciós nagyváros arculata. A külső változással természetesen együtt járt a belső alakulás is: az egész *budapesti élet* társadalmi, gazdasági, szellemi és erkölcsi metamorfózisa. Az új Budapest az iparnak és kereskedelemnek épügy eleven középpontja lett, mint az irodalomnak, amelyre itt kiváltképp fontos szerep várt: egy németnyelvű város teljes megmagyarosítása. S ahogy mindenki tudja, ezt a küldetéses feladatát a vidékről Budapestre igyekvő írók serege — karöltve a színházakkal — csodálatosan rövid idő alatt meg is oldotta. Ezzel az emlékezetes eredménnyel fejeződik be legsikeresebben irodalmunk multszázadbeli *urbanizálódása*, az a kristályosodási folyamat, ame-

Az Akadémia a mult században

lála előtt született, — tehát az időtájt, amikor az *Őszikék* nagyvárosi neuraszténiától remegő, ideges-érzékeny versei. De voltak elődei is. Még hozzá olyanok, amelyek valósággal *lerajzolják* Pest egy-egy részletét. Így elsősorban figyelemreméltó a *Vojtina* »*Ars poeticájának*« színes városképe. Ez a pompás *budai veduta* szinte tökéletes pendantja *Berzsenyi* híres *pesti városképének*, amelyet a *Vitkovics Mihályhoz* intézett költői levél kezerez. *Berzsenyi* »Budának roppant bércefkáról« nézett át Pestre, — Arany a pesti Dunaparttról tekint föl Budára. Íme, az 1849-es keltezésű kép:

Allok Dunánk szélén, a pesti parton;
Elöttem a kép, szindus üde carton:
Felleg s hegy által a menny kékje csorba,
A nap most száll le a Városmajorba;
Büszkén a Gellért hordja bársonyát,
S fején mint gondot az új koronát;
Lenn a Tabánban egy toronytető
Gombjának fénye majdnem égető;
Míg fönt a Mátyás ódon temploma
Szürkén sötétlik, mult idők roma;
És hosszú rendje apró sűrű háznak;
Fehérlük sorba, mint gyepen a vásznak;
Alant a zölden tiszta nagy folyam,
Mint egy smaragd tó bércek közt, olyan,
Meg nem legyinti szellő s fecske szárnya
Csak mélyén lüktet forradalmas árja;
Felszine tükör, és abban, mikép
Tündéri álom, az előbbi kép
Tisztára mosva, felfordítva ring,
Mint lenge kárpit, a merő fal ing ...
Vágyban eluszva buvárlom a mélyet:
Itt, itt a nymphák! itt a chárizok! ...
Az uccán por, büz, német szó, piszok.

A régi városháza

lyet az első magyar városi író: *Kisfaludy* Károly indította meg a pesti *Auróra-körrel*.

A gyökeresen megváltozott, nagyvárossá nőtt Budapest képe először *Arany* János költészetében tükröződik. Ami annál érdekesebb, mert *Arany* — hiába élt évtizedekig Budapestben — alappában véve *vidéki* ember maradt, magános »idegen« a nagyváros zajló forgatagában. Mégis

Bizonyos, hogy *Arany* legszívesebben a városnak olyan pontjain mereng, mint a szabad természettel kacérkodó Városliget, vagy *Margitsziget*. Azt szereti a városban, *ami elhagyott vidékre emlékezteti*. Így rezdül meg hazavágyó érzése a pesti *Vásárban* is, ahol megpillantva a »gyékényes, abroncos alföldi szekeret«, az előtte poroszkaló »három egérrel«, egyszerre felsóhajt: »Hoztál-e pirosuló új búzamagot? Mezők üde lel-

két: friss szénaszagot? Hasonló nosztalgia esendül ki az *Enek a pesti ligetről* című, hosszabb versének első, festői részéből:

Kimentem a ligetbe újra
Hosszacska távollét után,
Hogy lássam: füve, lerke utja
Minő hatással lesz rém.
Annak találtam most is, a mi
(Régóta buvom s eleget).
Ugy összeillünk párosan mi:
Kopott ember, kopott liget.

Már utja is (kettő viszen ki)
Zilált kedélyhez jól talál:
Az árnyasabbat sok nép döngi
És büzs mint a döghalál;
A másik szép, de hő sugáru,
Oldalt paloták és — romok.
Kevély, nagy boltokban zsibáru,
S dül Rákosról be a homok.

Ki a korral szeret haladni
Vasutra váltja fel magát,
S örül ha van hely felakadni,
S úgy lógni ott, mint egy kabát.
De én rozszant szekérre ülök
Tized magammal (a baki
Trónt nem igénylem) — és repülök,
Hogy a velőmet rázza ki.

Ott a kapun kívül, leszállunk,
Illet szerénység mindenütt,
Szerencse, ha — mig bétalálunk —
Egy fényes hintó el nem üt.
Benn, össze-vissza minden sarkon
Kintorna, koldus, bűn, nyomor;
S hogy örömlünk teljék a parkon:
Jó legyen a fül, szív, gyomor!

És mégis a liget nekem szép,
Valahogy a lelkembe szól,
Ha elbolyongok félre, messzebb,
A köznép tolongásától;
(Nem az egy-ingre vezeltetett
Értvén csupán e név alatt:
Köz-nép az is, mely tolettet
Fítogtatván, körben halad.)

Szabadság — és hogy biztos szárazt
Érzek, hat így rám; hogy e kis
Ligetből (bár maga kifáraszt)
Mehetnék a Tiszáig is!...
Keletre, mint a berki szellő
Mely a lombok közt rést talál...
Keletre, mint az égi felhő,
Mely ott egy kedves sirra száll...

A vers a Városliget titokzatos sírkövének *Tuít* szavával végződik.

A *Tölgyek* alatt — amely miatt Aranynek annyi méltatlan lámadásban volt része — kifejezetten a *magánykereső* költőre vall. Az otthon is megbúvó »stamburás öregúrról«, aki azért szeret a szigeti fák árnyán pihenni, mert oda »el nem hat város zaja semmi«. Arany tehát, bárha Pesten lakott, haláláig sem lett igazán *pesti*. Csendes nézelődését, érdeklődését tekintetét mégse kerülte el pár olyan jellegzetes *pesti figura*, amilyen az *Öreg pincér*, a *Rangos koldus*, vagy a *Hirlaváruló*. Mind a három valami fanyar ironiával átítatott portré-vázlat, amelynek rögtönzészzerű frissességén a korabeli Budapest levegője érzik. S Aranynak nemcsak demokratizmusára, hanem patriarchális szemléletmódjára is jellemző, hogy éppen őket látta meg Budapest tarka sokadalmában.

Arany mellett Vajda Jánosnál bukkan fel

Szüilők

forduljanak bizalommal gyermekeik

tankönyv

beszerzése miatt

AZ EST könyvkereskedéséhez

VII. ker., Erzsébet körút 18-20. sz.
Telefón: 145-559, könyvosztály

A következő adatokra van szükségünk:

1. Melyik tanintézet hányadik osztályába jár a tanuló?
2. Hazaküldjük-e lakására és mikor a rendelt tankönyveket?
3. Milyen vallástan szükséges?
4. Bekötessük-e tartós, egészvászonkötésbe a tankönyveket? (Bekötés ára P 1.- kötetenként, atlasz kötés ára P 1.50.)
5. Vidéki iskolákban előírt tankönyveket is szállítjuk, rendelésnél kérjük a könyvek pontos címét közölni.

A megrendelt tankönyveket a közoktatási miniszter által meghatározott árakon még a rendelés napján hazaküldjük és minden tekintetben a legelőzékenyebb kiszolgálást nyújtjuk. Tankönyvek megrendelhető a kihordók útján is. **AZ EST** könyvkereskedése

megint a pesti városkép. Vajda ugyanúgy vidéken nevelkedett, faluról került Pestre, mint Arany s talán még nála is jobban rajongott a szabad természetért. Kivált az erdőért, a váli iharosért, a nádasért, az őszi tájakért s a bikoli fákért, amelyekről legszebb versei szólnak. A városbanlakás mégse hagyta illetlen költészetét. *Találkozások* című elbeszélő költeményében — amelyet ő maga *Budapesti életképeknek* nevez — elevenen villan meg a Váci ucca realiztikus képe: »Fényes délben, úgy féltizenkettő után... a sarkon, mint jelfa keresztúti parton, a rendbiztos mereven áll és bekíséri kérelhetetlen, ha valaki nagyot kiált... Vasárnap déltájban kivált, mikor a boltok zárva sorba, a tolvaj alszik a lebuja, sörházban a filiszterek s nem kódorog cipészgyerekek«. A Váci uccából a nyaralóba, majd sétahangversenyre, végül a Dunához viszi olvasóját, »a kővévált barát, Szent Gellért csuhája szirtredőihez«, hol »nyáron át a Hattyú, Fecske — két kis hajó — röpdös vígan Budáról Pestre«. Vajda is kijár a Városligetbe, mint Arany, de ő »rendesen korán megyen, midőn a liget még nincs megfertözve, nem járnak ott még emberek«, — vagy az állatkertben tűnődik komoran, az oroszlan ketrece előtt, amelynél »nem tágasabb e mérhetetlen világ« sem. A ligeti vurstlit ő írja meg először, *A köröndnél* című versében. Vajda azonban nem nézhet úgy körül, hogy kesernyés böleselkedésre ne késztesse az ucca bármely látványa. Még a pesti szobrok is ilyen sötét gondolatokat juttatnak eszébe:

Az egyik ül, a másik áll,
Ez harca ki, az békét prédikál,
El van találva egyik, mint a másik,
Csak mindegyiknél valami hiányzik,
Amott a lábviz, emitt a hálósipka,
Ennek nyakából — a koldustarisznya.

Az utóbbi nyilván valamelyik költő szobrára vonatkozik. Emez meg a *Széchenyi-szoborra*, *Széchenyihez* illő maró gúnyal:

És lásd a legnagyobbat érben itt,
Amint kinálja eszmekincseit,
Alatta egynéhány fura
Madártjesztő figura
A messze Hellasból, holott
Oly közelről kindlkozott
Az a bitó, amely alatt
A vármegye hazafiak
Nagy szelleme termékeit
Szitkok között — megégetik...

A Budapestre érkező fiatal Kiss József szintén tele van a vidék emlékképeivel. Költészetét azonban csakhamar erős urbanus-szellem hatja át. Ő már majdnem otthon érzi magát Budapesten. A *Varrógép* híres meséjét a nagyvárosi élet inspirálja, a *De profundis* és a *Tűzek nyugtalanító, szociális kihangsúlyával* együtt. A legtípusabb nagyvárosi jelenség — a *változás* — mégis bántja s panaszra készíti. Mikor végigmegy az épülő, új *Andrássy úton*, fájó szívvel emlékezik a régi, meghitt, lerombolt városrésze:

A keskeny uccák, szűk sikátorok,
Hol andalogtam szebb napokba régen
Amelyek látták ifju döreségem:
Eltűntek mind — alig maradt nyomuk.

Ahol bizalmas ablakok alatt
Féltékenykedtem lestem egy-egy árnyat;
Erkélyes, tornyos büszke palotáknak
Pompája állja el az utakat.

Puhatóldozom... a márvány megett
Hol csendült ifjan itt az első ének?
Isten bocsássa meg ténktek
A pusztítást, mit véghez vittetek!

Még melancholikusabb hangokat üt meg az »egyekbe néző« paloták láttán. Selgondolkozva veti fel a jövőbe nyilalló kérdést: mi értelme e mohó sietésnek, hová visz ez az örökös rohanás s merre a cél? Vajjon így hamarabb eléri az ember az áhított boldogságot? A kérdésre nem talál megnyugtató feleletet:

Egyekbe néző pompás paloták.
Hol tegnap még csak ronda viskó állt.
Arnyas kertek a pusztá telkeken —
Kábultva állok — alig lehetem.

Im itt — tündéri szép varázsolat! —
Század épült fel egy nyárej alatt!
A mesés fénynél, mely sugároz rám,
Mesésebb csak e gyorsaság talán...
Mily lázasan lüktet e kor ere!
Rövid az élet, siessünk vele!
Az ifju megéri egy nap alatt,
S a gyermeklány már merő — öntudat.
Zuhogó ritmus a mozdonymoraj —
Éltünk, szerelmünk e ritmusra hajt,
Gazdagság, dicsőség mind gőzre megy —
Küzd az ideál, győz az — egyszerűség.
Az ideál!... Ti sphynxek odafenn,
Kik erkélyt tartva szünes-szüntelen
Rejtélyes szűzi arccsal nézitek
Ez örök-éber, nyüzsgő tömeget,
Ó fejtétek meg e rejtélyt nekem:

E mohó sietés hova viszzen?
Mely örvényébe annyi kint sodor:
Előbbre tör-e e rohanó kor,
Mint ama régi, mely kimérve járt
S rem döntött, de teremtet ideált?
Hamarább nyomba érünk-e vajon,
Mert kergetünk vágány- és villanyon,
Levegőgömbben, tengerár alatt —
Inasakadtáig s míg a szív szakaj —
Cél s ideál: boldogság, tégedet?...

A sphynx hallgat és én tovább megyek.

Reviczky Gyula még kifejezettebben városi költő, mint Kiss József, de verseiből hiányzik az

a felismerhető »helyi színezet«, amely nem sokkal később *Makai* Emil virtuóz művészi könnyedséggel kiformált, hangulatos strófaiban szivarványosodik ki. A kávéház szivarfüstös atmoszférája először a Makai-verseken sejtelmesedik át, tovább lengve a századfordulón s kicsíráztatja a leghamisítatlanabb *pesti* költészetet, amelynek színes gazdagsága, *Ignotussal* jelentkező fanyar zamata, merev-formákat felszabadító hatása és jelentősége elvitathatatlan. S nem érdektelen, hogy még *Gárdonyi Géza*, a nagyvárosból kisvárosba menekülő költő versei között is akad egy-két budapesti vonatkozású, amilyen például a *Zugligetben*, vagy a *Villámos kocsin*.

Általánosságban feltűnő, hogy a múlt század költői milyen nehezen békülnek össze Budapesttel. Ha Aranytól kezdve nem is nézik már olyan idegenkedve, szinte ellenséges szemmel, mint Csokonai vagy Petőfi, igazában alig tudnak hozzámelegedni a városhoz. Kiváltképp pedig a nagyvároshoz, amelyben a vidékről jöttek leginkább csak a vidékre emlékeztető motívumokat veszik észre és szeretik. Akik itt születtek és nevelkedtek, azok talánnak rá legelőször a budapesti költészet igazi termőtalajára. Köztük elsőnek *Heltai Jenő*, a *Modern dalok* chanson- és népdalközvetlenségét szerencsésen egyesítő költője. Az ő hol érzelmesen ellágyuló, hol szellemes csúfolódásba forduló, újhangú, könnyed-friss versei fedezik fel tulajdonképpen Budapestet a magyar költészet számára. A kilencvenes évek elején. Enyhe ironiával szemléli a világvárossá fejlődő nagyváros hétköznapi, megszokott vagy éppen megunt jelenségeit, a kávéháztól a szerkesztőségig, a színházról a cirkuszig, a pestkörnyéki nyaralástól a pesti tavaszig, a korzón kivirágzó szerelemtől a negyedévi lakbérigondig, — de ez a gúny már a benszülött otthonos csipkelődékedvéből fakad, nem a »jött-ment« lekicsinyelő, ellenséges érzületéből. Csúfolódásán is átjut a szeretet, érzik a meghittség biztonysága és fölénye. Az a tudat, hogy neki szabad, hiszen amit mond: valósággal a »családban maradt«. Ott pedig senki sem veszi rossz néven a tréfás kritikát.

Heltai Jenő az első igazán budapesti költő, akinek költészetében — a lokál-kolorit ragyogásán túl — Budapest sajátos szelleme is érvényesül. Az ő nyomában jöttek a többiek. Mindazok, akik átvezettek az új század *Adyval* megújuló magyar költészetéhez.